

נקרת הצור

וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֵיךָ וְקִרְאתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ וְחִנַּתִּי אֶת אֲשֶׁר אַחַן וְרַחֲמֵי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם: וַיֹּאמֶר לֹא תִכַּל לְרַאת אֶת פְּנֵי כִי לֹא יֵרָאֵנִי הָאָדָם וְחִי: וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה מְקוֹם אֲתִי וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוֹר: וְהָיָה בְּעֶבֶר כְּבִדִי וְשָׁמַתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוֹר וְשָׁכַתִּי כַּפִּי עָלֶיךָ עַד עֲבָרִי: וְהִסְרַתִּי אֶת כַּפִּי וְרִאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ: (שמות לג יט-כג)¹

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲבֵר לְפָנַי הָעַם וְקַח אֶתְךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטֶּה אֲשֶׁר הֵכִיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ: הֲנֵנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוֹר בְּחָרֵב וְהֵכִיתָ בְּצוֹר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִים וְשָׁתָה הָעַם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינָי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּקְרָא שֵׁם הַמְּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה' לֵאמֹר הִישׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין. (שמות יז ו-ח)²

רמב"ן שמות פרשת בשלח פרק יז פסוק ה – בין צור לצור

וברור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות, כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי. אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב, מים קרים נוזלים, הלכו אל רפידיים, ושם שתו אותם, והוא שאמר הכתוב (תהלים עח טז) ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים, וכתוב (שם קה מא) פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר. ומה שאמר (שם עח כ) הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו, גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט.³

מדרש תנחומא בשלח סימן כב – רושם רגלי אדם

"הנני עומד לפניך שם על הצור", אמר ליה הקב"ה: כל מקום שאתה מוצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך.⁴

¹ פרשת השבוע עמוסה באירועים, מעליית משה להר לאחר מעמד הר סיני, קבלת הלוחות בהר למעלה, דרך חטא העגל שנעשה למטה, שבירת הלוחות, קריאת משה "מי לה' אל", הריגת העובדים לעגל, השקיית העם ב"מי העגל", המשך בעליית משה להר בפעם השנייה, ההודעה על שליחת המלאך, משה שמתרחק מהעם ובונה את אוהל מועד הפרטי שלו, וכעת בהתחלת הריצוי בבקשת משה "הראני נא את כבודך" לאחר שכבר הובטח לו: "פני ילכו והניחותי לך", ולצד דבריו הבוטים: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פְּנֵיךָ הַלְכִים אֶל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה". ואכן, הקב"ה מתרצה ומגלה למשה את סוד שלוש עשרה המדות, ומשה עולה בשלישית להר לקבלת הלוחות השניים. מה מבקש כאן משה אחרי שכבר באוהל שהקים כתוב: "וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ" (שמות לג יא). מה (עוד) ביקש משה לדעת ומה אכן התגלה למשה בנקרת הצור?

² כבר קדם לצור של פרשתנו, הצור בפרשת בשלח, ברפידיים, בו הכה משה במטה ויצאו ממנו מים חיים להשקות אדם ובהמה הצמאים במדבר. שים לב לביטוי המשותף: "על הצור" אבל בהפוך. בפרשתנו משה הוא שנקרא להתייצב "על הצור" (אבל סופו שיתחבא בנקרת הצור) ואילו בפרשת בשלח הקב"ה הוא שעומד "על הצור" לפני משה, וכאילו מחכה לו. האם זה של פרשת בשלח גדול יותר? ראה גם איך מכונה הצור שם: "הצור בחורב". מה שמתאים לפרשתנו בה בני ישראל מצויים עדיין למרגלות הר חורב, אבל לא לפרשת בשלח שם בני ישראל עדיין ברפידיים. האם ייתכן שמדובר באותו צור?

³ רוב הפרשנים אינם מחברים את שני הצורים הנ"ל ומעדיפים לחבר את הצור של פרשת בשלח עם הסלע שבפרשת חוקת עליו היכה משה במקום לדבר אליו, שהוא לשיטות מסוימות אותה [באר מופלאה של מרים](#) שהתגלגלה איתם כל שנות המדבר (רבי בחיי בן אשר שמות יז 1). גם אבן עזרא ואחרים שמפרשים שהצור בפרשתנו הוא ראש ההר ונקרת הצור היא מערה שהייתה שם (שמות לג כא-כב) סוברים שאין זה אותו צור. ורד"ק בפירושו לתהלים קו לג מסביר ש"צור בחורב" אינו הר חורב אלא כל מקום חרב ויבש שכמותו רבים במדבר. אבל רמב"ן יוצר קשר בין שני הצורים ומתאר מהלך פלאי של יציאת נהר של מים מהצור בחורב שבפרשתנו שהגיע עד רפידיים. למרות שרמב"ן חותם את פירושו במילים "על דרך הפשט", נראה שבתיאור המופלא של נהר המים היוצא מהר חורב שם עתידה התורה להינתן והגיע עד רפידיים לפני מתן תורה, מרמז רמב"ן על המשמעות של מים כתורה ורוצה לומר שמתן תורה החל עוד קודם להגעת בני ישראל למרגלות הר חורב בחודש השלישי. מה שיכול להתחבר אולי גם לשיטתו בדבר [מצוות שנתנו במרה](#) לפני מעמד הר סיני. האם את הפלא הזה מנסה משה להבין? האם הוא מבקש לגלות את סוד נביעת המים שיביאו להיטהרות מחטא העגל ולשיבה למצב שלפני החטא - הם אולי המים שלתוכם זרה משה את העגל והשקה אותם בדומה למים של אשה סוטה (תנחומא כי תשא כו על בסיס גמרא עבודה זרה מג ע"ב)? או אולי מבקש משה לגלות את סוד התורה שאיננה ניתנת בפעם אחת בקולות וברקים ואש אוכלת, אלא בנביעה מתמדת וכמעין המתגבר מהצור בחורב אל ההיסטוריה הארוכה של מי שמבקש לשמור את התורה (ושיאפשר למשה להיכנס אל בית המדרש בכל עת בעתיד)?

⁴ לפני שניפרד מהצור של פרשת בשלח, נגנוב' מדרש קטן-גדול זה על הצור שם (שליטת רמב"ן הוא הוא הצור בפרשתנו). מקור מדרש זה הוא בשתי המכילתות: מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דיוסע פרשה ו מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (אפשטיין-מלמד) שמות יז ו פרשת בשלח, שם משתמע שמדובר בניין מיסטי הקשור בדמות האדם שבמעשה המרכבה (יחזקאל א כו). אבל אנו נציע פירוש למדרש זה על דרך הדרש. התשובה למשה המבקש לדעת את כבוד ה': "הראני נא את כבודך", היא עפ"י 'מדרש קטן' זה: אתה רוצה לראות את כבודי, משה? כבר ראית אותי עומד לפניך שם על הצור ברפידיים! משם כבר היית צריך ללמוד מהו כבודי והיכן הוא מתגלה. בכל מקום שמצוי 'רושם רגלי אדם', בכל מקום בו מצויה טביעת רגליו של האדם הפשוט והשפוף, שבגריית רגליו עיפה חורץ סימנים באדמה - האדם שצמא למים - שם אני נמצא. שם אתן מים חיים. והרי כבר היית אתי שם בצור בחורב. אין לך לחפש גדולות משה - כבודי מצוי בכל מקום בו רשומים 'רגלי אדם' וקורותיו. ונראה שהדברים כתובים במפורש במקרא

פסיקתא רבתי (איש שלום) פייסקא י כי תשא – מתחבא בנקרת הצור מזעף המלאכים

... כיון שנתקבל משה ונתרצה לו הקב"ה התחיל משה אומר לו: ריבונו של עולם, "הודיעני נא את דרכיך" (שמות לג יג), אמר לו: במה שפטתנו וזכיתנו? השיבו הקב"ה: "ויאמר ה' אל משה גם את הדבר אשר דברת אעשה" (שם שם יז), למה? "כי מצאת חן בעיניי" (שם). כיון שנתקבל בראשונה, התחיל תובע אחרת: "הראני נא את כבודך" (שם שם יח). אמר לו: אין אתה יכול: "ויאמר לא תוכל לראות את פניי" (שם שם כ). דחק משה בתפילה וקיבלו הקב"ה. אמר לו: הואיל ודחקת בזו, אני נותנד בנקרת הצור. והיאך שאני עובר אני מסכך את ידי עליך מפני מלאכי הזעף שלא יפגעון בך: "והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור וסכותי כפי עליך עד עוברי" (שם שם כב). מה עשה משה? ישב לו בנקרת הצור עד שהקב"ה עובר. באו מלאכים לפגוע במשה. מה עשה הקב"ה? הגין ידיו עליו. ומשם נטל משה קרני ההוד, שנאמר: "וְנִגְהָה פְּאֹרַת תְּהִיָּה קַרְנֵי מִיָּדוֹ לֹא וְשֵׁם חֲבִיּוֹן יֵצֵה" (חבקוק פרק ג פסוק ד).⁵

וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשַׁרְתּוֹ יְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹון נֶעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל: (שמות לג יא).⁶

אבן עזרא שמות פרשת כי תשא פרק לג פסוק כא – סוד השם המפורש

והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך (שמות לג ב), אז השיב משה, ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי (שמות לג יב). אם הוא הכתוב בו "כי שמי בקרבו" (שמות כג כא).⁷ והשם השיבו, אני בעצמי אלך והניחותי לך (שמות לג יד). ... ובעבור זה שמח משה ואמר: "יילך נא ד' בקרבנו" (שמות לד ט). הפך: "כי לא אעלה בקרבך" (שמות לג ג).⁸

ומשה בקש לראות השם. והשם השיבו, כי לא יראני האדם וחי (שמות לג כ). וזהו האמת, כי ההרגשות אינם מרגישות, רק המקרים.⁹ על כן: "ויראו את אלהי ישראל" (שמות כד י). גם "ואראה את ד' " (ישעיהו ו א), וכן נבואת יחזקאל, הכל במראות אלהים. ... וזה היום שראה משה מה שבקש, היה לו כיום מתן תורה לישראל.

בפרשתנו כאשר הקב"ה אומר למשה: "אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבֵי עַל פְּנֵיךָ וְקִרְאֲתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ וְחָנְתִי אֶת אֲשֶׁר אַחֲזֵן וְרַחֲמֵתִי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחַם" (שמות לג יט). אפשר היה לחתום את הדף במדרש זה שאומר בעצם הכל, אבל נמשיך..

⁵ והמדרש ממשיך שם במפגש של משה שחזר מנקרת הצור עם קרני ההוד עם בני ישראל שיושבים שפופים וזנופים: "באותה שעה היה רע על ישראל, אמרו אנחנו בירידה מפני שעשינו אותו מעשה ואף הקב"ה נתרצה לנו וסלח לעונותינו ואף אתה משה היית עמנו וקרניו של משה זקף (זקופות) וקרניו שפלות? ... אמר לו הקב"ה: לך רומם ראשם ... אני זקפתי את ראשך, כך אף אני אזקיף את ראשם של בניי: כי תשא את ראש בני ישראל". מדרש זה מכוון כולו לנשיאת ראש בני ישראל כאקט של סליחה אחרי חטא העגל (בהיפוך מסדר פסוקי המקרא) וראוי לעיון בשלמותו. בקטע שגזרנו לנושא נקרת הצור, לא ברור מה השכיל משה שם מעבר למה שכבר ראה וידע. המדרש מתמקד בהגנתו של משה מפני זעף המלאכים. הוא משה שעפ"י האגדה הידועה במסכת שבת דף פח, התמודד יפה עם המלאכים, הוריד את התורה לארץ, ואף הם נעשו לו ידידים ונתנו לו מתנות. ראה דברינו [עלית למרום שבית שבי](#) בחג השבועות. אך כאן צריך הקב"ה להגן עליו מזעף המלאכים! שם אחז בכיסא הכבוד והחזיר להם תשובה ניצת ואילו כאן הקב"ה שתחילה אמר לו "ונצבת על הצור", חוזר ואומר לו: "ושמתיך בנקרת הצור" ונאלץ לסוכך עליו. מוטיב זה של זעף המלאכים חוזר במקורות רבים כגון פרקי דרבי אליעזר פרק מה ("הירידה השביעית"), המדרש הגדול שמות לג כב, פירוש שכל טוב (בובר), שמות יב כב שמקשר את הנושא עם המשחית של מכת בכורות ועוד. האם משה שניצח את המלאכים כשבא להוריד את התורה לעם ישראל, עבר על המידה כאשר ביקש "הראני נא את כבודך"?

⁶ נחזור ונקרא את פרק לג מתחילתו ובפרט פסוק זה שנזכר עוד לפני בקשת משה לראות את כבוד ה' ונקשר [לאוהל מועד הפרטי](#) שהקים לאחר חטא העגל (ובפתחו ניצב עמוד הענן). כבר זכה משה לדבר עם הקב"ה "פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו" מה שלא זכה אף אדם. ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא ע"ב: "כאשר ידבר איש אל רעהו שנאמר: ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. כל הנביאים היו רואין מתשע אספקלריות ומשה מתוך אחת. של כל הנביאים לא היו צלולות ושל משה היתה צלולה". אז מדוע ולמה ביקש משה עוד? לעצמו ביקש לעלות עוד דרגה בקודש (ובכך יתרחק עוד מבני ישראל), או שמא אדרבא, ביקש לדעת איך לחזור להתחבר אליהם ולהנהיג אותם מחדש? תשובת המדרש מצויה במדרשים שרואים ב"פנים אל פנים" שבפסוק, קריאה של הקב"ה למשה לחזור ולהתחבר אל העם (ברכות סג ע"ב, שמות רבה מה ב, בדברינו [לא יהיו שתי הפנים בכעס](#) בפרשה זו). תשובת המקרא נראית גם היא לכאורה פשוטה בפסוקים שבאים לאחר הפסוק הנ"ל בהם משה פונה ביוזמתו אל הקב"ה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' רְאֵה אֶתָּה אֹמֵר אֵלַי הֵעַל אֶת הָעָם הַזֶּה וְאֶתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי אֶת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי וְאֶתָּה אֹמֵר אֶתָּה יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם וְגַם מִצְאָת חֵן בְּעֵינַי: וְעַתָּה אִם נָא מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ וְאֶדְעֶךָ לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ וְרָאֵה כִּי עִמָּךְ הִנְיִי הַזֶּה. אֵלֹא שְׂגַם אַחֲרַי תִּשׁוּבַת הַקֶּבֶת": "וַיֹּאמֶר פְּנֵי יִלְכוּ וְהַנְחִיתִי לָךְ", גם אחרי: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה גַם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי מִצְאָת חֵן בְּעֵינֶיךָ אֶדְעֶךָ בְּשֵׁם", מוסיף משה לבקש: "הֲרָאִנִּי נָא אֶת כְּבֹדְךָ". נראה איפוא ששאלתנו מה באמת ביקש משה כאן ומדוע לא הסתפק בדיבור "פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו", בעינה עומדת. האם מנקרת הצור נקבל תשובה?

⁷ ראה דברינו [הנני שולח מלאך לפניך](#) בפרשת משפטים, שם הרחבנו לדון מה בין השליח של פרשת משפטים לאחר מתן תורה שהיה רצוי ובין השליח של פרשת כי תשא לאחר חטא העגל אליו התנגד משה.

⁸ בתחילת פירושו שם מתאר אבן עזרא את הדיאלוג בין הקב"ה ומשה כיצד תהיה הנהגת הקב"ה את העם מכאן ואילך. ונראה שמשם בא על סיפוקו. אלא שאז עובר משה עפ"י אבן עזרא לבקשה לידיעת השם המפורש. ראה דבריו שם במלואם.

⁹ ביטוי התקשינו להבינו וכל היודע סודו אנה יחיש אלינו שמועתו. אולי כוונתו לומר שבאמת אין הרגשות שלנו היינו החושים, מרגישים היינו חשים, את הדבר עצמו. מה שמתואר בכל ה"ראיות" הם 'מקרים', היינו אירוע רגעי וחולף, לא השגה אמיתית.

ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו. וחכמינו אמרו, שהראה לו קשר של תפילין. ודבריהם נכון, רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו, שהוא כמשמעו, כי סוד עמוק הוא.¹⁰

בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד א – קשר של תפילין ראה משה

"והסרתי את כפי וראית את אחורי" - אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין.¹¹

רשב"ם שמות לג יח-כג פרשת כי תשא – חידוש הברית

הראני נא את כבודך - תמה על עצמך. היאך מלאו לבו למשה רבינו להנות מזיו שכינה? והלא הכתוב משבח "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים!"¹² חס ושלוש לא נתכון אלא לכרות לו ברית של שני דברים שנתרצה לו הקב"ה: על קירון של "ונפלינו אני ועמך"¹³ ועל פני ילכו להניח לך מכל אויביך. וכן אמר. "הראני נא את כבודך" - בכריתות ברית על מה שהבטחתני. כמו שעשה לאברהם כשאמר "במה אדע", וכת' שם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים, וסמך ליה ביום ההוא כרת יי את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי. אף כאן שאל משה להק' קיום ברית ונתרצה לו הק' שיראה לו בכריתות ברית כדכת' ויעבור יי על פניו ויקרא וגו'. וכת' בתריה הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות, כמו שבקשת ונפלינו אני ועמך וגו', כי נורא הוא, כדכת' ויראו מגשת אליו.¹⁴

רמב"ן שמות לג יח פרשת כי תשא – "כל טובי על פיך"

"ויאמר הראני נא את כבודך" - בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם. ויתכן כי יהיה כבודך בכאן הכבוד הגדול אספקלריא המאירה.¹⁵

¹⁰ ואבן עזרא שבמקומות רבים בפירושו משאיר את הדברים בסוד (ויקרא טז ח, דברים א ב), ממשיך שם בפירוש ארוך ומיסטי על צפונות השם המפורש. ראה גם פירושו (הקצר) למילים "וראית את אחורי" - האחרון מהאור כמו אחריתו, כי ראשיתו לא יוכל לראותו. ולפי דעתי, שהכתוב דבר כמנהגו, כי ידענו דעת ברורה כי אין השם גוף. ואחר שאיננו גוף לא יתכן שיראה בעין, כי העין איננה רואה כי אם המקרים שהם בגוף, על כן אמרתי שמלת הראני איננה במראית העין. גם ודבר ה' אל משה איננה בפה, רק הוא הדבור האמתי, כי דבור הפה דמיון הוא". בדרך מסתורין זו צועדים פרשנים נוספים כפירוש ספורנו שמות לג כג שמתייחס גם הוא לפסוק אולי הסתום מכולם: "וראית את אחורי" - תראה איך תהיה פעולת כל מה שלמטה ממני: לפני לא יראו. אבל לא יהיה נראה אצל זולתי איך ממציאותי ישפע מציאות כל נמצא, כמו ששאלתי". ובמדרש הגדול על הפסוק: "והסרתי את כפי וראית את אחורי" - מלמד שהשיג מאמתתו שלהקב"ה כמי שהסתכל בצורת חבירו מאחוריו שהוא יודעו מכוח אותה הראיה ונבדל בדעתו משאר הברואים ושוב אינו מתחלף לו באחרים כלל". רמב"ם מורה נבוכים חלק א פרקים לז לח. עוד ראו פירוש אור החיים שם: "וראית את אחורי וגו'. הנה באל עליון לא יתיחס אליו פנים ואחור, אלא כוונתו יתברך הוא לצד כי חיות העולמות עומד בחשק הסתכלות אורו יתברך וקיומו הוא האדון חי העולמים. ודבר זה הוא מן הנמנע שיכול שום נברא להביט אל אורו יתברך. לזה הכין ה' ועשה מסוה אשר דרך שם יביט והוא שקרא אחוריים כמו שעשה בחכמתו את האדם הגוף אחוריים". אחרי כל הסודות והמסתורין שזכה להם משה, הוא נאלץ לשים על פניו מסוה ולהכהות את קרני ההוד שזכה להם. האם מכאן יוכל משה לחזור ולהנהיג את העם? האם בקשתו האישית להתעלות עוד ועוד יכולה ללכת יד ביד עם הנהגה ארצית של עם שיש לדאוג לצרכיו הבסיסיים "בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נְחֹשׁ שָׂרָף וְעֶקְרֵב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם" (דברים ח טו, דברי משה עצמו).

¹¹ כך גם בגמרא מנחות לה ע"ב, ולא מצאנו מקבילה או מקור לרעיון זה בדרשות התנאים ובירושלמי. בתפר בין מסתורין נקרת הצור לראיות יותר פשטניות, עצרנו במקור זה שכבר הזכיר לעיל אבן עזרא. גם כאן, יש מקום רב לפירושים מיסטיים בפרט אם נקשר גמרא זו לדף קודם שם המתאר את הקב"ה שמניח תפילין – מיסתורין על מיסתורין. ראה חידושי אגדות למהרש"א על הדף ששולח את הקורא לספרי המקובלים. אך פירוש תורה תמימה בשמות פרק לג הערה כט מקשר את הנושא לאמירה אחרת של הגמרא במנחות לה שקשר התפילין הוא "הלכה למשה מסיני". ופירוש הכתב והקבלה שמות לג כג מציע שהאחור והפנים הם תורה שבע"פ ותורה שבכתב: "להורות גודל ערך התורה שבע"פ, כי רק על ידה ובאמצעותה יתוודע לנו יקר תפארת התורה שבכתב". נוכל אם כך להתחיל במסע אל הפשט והפשטות: משה מבקש לראות את כבוד ה' ואילו הוא מראה לו את קשר התפילין שעתידיהם חכמי התורה שבע"פ להסביר כ"הלכה למשה מסיני". באת לראות מיסתורין שלי משה, אני מראה לך את המצוות! מצווה יום-יומית כתפילין שנזכרת בתורה במשפט עמום: "והיה לך לאות על ירך ולטוטפות בין עיניך" ויבואו חכמי התורה שבע"פ ויפרטו את פרטיה ודיניה. ומה שלא ידעו להסביר יאמרו שהוא ניתן לך כהלכה מסיני. מצוות משה, מצוות מעשיות!

¹² ראה חיזוק לשאלה זו ממדרש שמות רבה (שנאן) שמות פרשה ג: "בשכר ויסתר משה פניו - ודבר ה' אל משה פנים אל פנים". ולדיבור ישיר זה כבר זכה משה! אז מה יבקש עוד? חזרנו לשאלתנו לעיל בהערה 6.

¹³ הכוונה לקרינת אור הפנים של משה, שנזכרת להלן בפרק לד כט-ל. רשב"ם מפנה לפסוק: "ונפלינו אני ועמך" (לג טז), ובפירושו שם כתב שמשה יבקש להיבדל מכל העם. קירון היינו קרינת הפנים שלו מבדילו מכל העם. ותודה ליהונתן יעקבס על הסבר זה.

¹⁴ עפ"י רשב"ם, בקשת משה "הראני נא את כבודך" איננה אלא בקשה לכריתות ברית מחודשת בין הקב"ה לעם ישראל. בדומה לאברהם ששאל: "במה אדע כי אירשנה" וזכה לברית בין הבתרים, כך גם שאלת משה: "הראני נא את כבודך" היא בקשה לחידוש הברית. ורשב"ם ממשיך בדרכו הפשטנית ומבאר את הפסוקים הבאים: "וחנותי את אשר אחון וגו' - שם אפשר לך מידותי: וראית את אחורי - לאחר שאעבור על פיך בכריתות ברית [תוכל] לראות. כעין העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. דרך עברה היו כורתים ברית".

¹⁵ רמב"ן עונה כאן בעקיפין על שאלתנו בהערה 6 מה עוד יבקש משה. הדיבור פנים אל פנים גם "כאשר ידבר איש אל רעהו", עדיין איננו הכבוד הגדול. אין זו עדיין האספקלריה המאירה. סימוכין לכך מצאנו בתרגום כתר יונתן על הפסוק: "ודיבר יי עם משה - דבור כנגד דבור. קול דיבור היה שומע. אך זיו פנים לא היה רואה. כמו שמדבר איש עם חברו".

וה' ענה אותו אני אעביר - מדת כל טובי על פניך - שתשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם, כי מראה הפנים ששאלת לא תוכל לראותם.¹⁶

"וקראתי בשם ה' לפניך" - שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו. וחנותי - בו את אשר אחון ורחמתי - בו את אשר ארחם - שתדע בקריאה ההיא מדת החנינה ומדת הרחמים אשר יחוננו וירוחמו בשמי ובטובי. ועל זה נאמר (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא, כי טוב האדם בביתו.¹⁷

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פיסקא קג - שכר ועונש

"ותמונת ה' יביט", זה מראה אחוריים ... אינו אלא זה מראה פנים? תלמוד לומר: "והסירותי את כפי וראית את אחוריי" (שמות לג כג) ... "ופני לא יראו" - אילו מראה פנים ואומר: "ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור" (יחזקאל ב י). והלא אף קלי הדעת וההדיוטות עושים כן, ומה תלמוד לומר: "פנים ואחור"? - פנים בעוה"ז ואחור לעוה"ב. פנים שלוותם של רשעים ויסורים של צדיקים בעוה"ז, ואחור מתן שכרן של צדיקים ופורעונותם של רשעים לעוה"ב.¹⁸

מדרש תנאים לדברים (הופמן) דברים ג כג פרשת ואתחנן - סוד התחינה והחינוך

ואף על פי שנאמרה תפילה בעשרה לשונות,¹⁹ קרובה שבכולן תחינה, שנאמר: "וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֶלֶּהָ אֲשֶׁר הִתְחַנְּנָתִי לְפָנָי ה' קָרְבִים אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וְלַיְלָה וכו' " (מלכים א ח ט). ושני צדיקים נתפללו בה: דוד ומשה. דוד, שנאמר: "חַנְּנִי אֱלֹהִים פְּחָסְדָּף" (תהלים נא ג).²⁰ משה, שנאמר: "ואתחנן אל ה'". ומנין למד משה? מדרכיו של הקב"ה. בשעה שעמד בנקרת הצור פתח לו הקב"ה בחינוך שנאמר: "וחנותי את אשר אחון" (שמות לג יט). נשא משה קל וחומר בעצמו ואמר: אלמלי לא היה לשון חביב לפני הקב"ה, לא פתח בו תחילה. לכך פתח משה: "ואתחנן אל ה'".²¹

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: ... צור ילדך תשי ותשכח אל מחלףך: ... וישמן ישרון ויבעט שמת עבית פשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו: (דברים פרק לב, שירת האזינו).²²

¹⁶ משה מבקש לראות באספקלריה המאירה, מה שעפ"י המדרשים, הפרשנים וספרות מחשבת ישראל אכן זכה משה. אבל מה הקב"ה עונה לו: אקרא לפניך את השם הגדול לרגע, לכאורה כשיטת אבן עזרא לעיל. אבל רמב"ן ממשך.

¹⁷ מה שבאמת קיבל משה בנקרת הצור היא הכרת מידת הטוב. מהכרה זו זכה משה לתואר "בכל ביתי נאמן הוא" - כי טוב האדם בביתו. ועוד זכה משה שם למידת החנינה והתחנונים שנראה בהרחבה במדרש תנאים לדברים להלן.

¹⁸ מפרשני המקרא נחזור אל חז"ל. מדרש זה הוא על פרשת האשה הכושית (שכבר רמב"ן לעיל מזכיר בציטוט "בכל ביתי נאמן הוא"). שם נוזף הקב"ה במרים ובאהרון על דבריהם כנגד משה, שמעלתו היא: "פָּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמְרָאָה וְלֹא בְחִידָת וּתְמוֹנַת ה' יְבִיט" (במדבר יב ח), וכבר נדרשו רבים גם לפסוקים אלה על דרך המסתורין. מדרש ספרי זה אמנם מקשר את "ותמונת ה' יביט" עם "וראית את אחוריי", אבל נראה שהדרשה הראשונה של מראה אחור ומראה פנים וכן הפסוק ביחזקאל על כתיבת פנים ואחור (ראה הצעת הכתב והקבלה על תורה שבכתב ותורה שבע"פ בהערה 11 לעיל) נדחים והמדרש מעדיף כיוון אחר לגמרי. מה הוא הסוד שנגלה למשה בנקרת הצור? סוד שכר ועונש. מה שחכמי מחשבת ישראל מכנים תורת הגמול. הסוד הקשה שהבטחות התורה לשכר ועונש מידיים: "אם תשמעו ואם לא תשמעו" לא תתקיימנה כפשוטן. בראייה האנושית שלנו כאן בעולם הזה "צדיק ורע לו ורשע וטוב לו" וכבר ונשברו קולמוסים לרוב ונשפכו דיוותות אינסוף בנושא עצום זה.

¹⁹ ראה רשימת הלשונות בדברים רבה ב א פרשת ואתחנן: "א"ר יוחנן: עשרה לשונות נקראת תפילה ואלו הן: שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגיעה, ביצור, קריאה, ניפול, ופילול, ותחנונים".

²⁰ בתפילתו אחרי חטא בת שבע.

²¹ ראה המדרשים על נתינה בחינם ועל אוצר החינם בדברינו [אין לבריה כלום אצל בוראה](#) בפרשת ואתחנן. זכה משה להכיר מידה זו ולהנחילה לעולם, אבל כשבא לבקש על עצמו ולטעון: "לא כך אמרת לי: כל מי שאין לו בידי - וחנותי, במתנת חנם אני עושה עמו?!" - לעצמו לא זכה. מדוע? על כך הרחבנו בדברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#). ראה בפרט שם מדרש במדבר יט יג המשל על הרועה שנושבה הצאן שבהשגחתו והוא נכנס לארמון המלך בגפו והנמשל על משה: "שבחך הוא שהוצאת ששים ריבוא וקברתם במדבר ואתה מכניס דור אחר?". והדברים חוזרים שוב להערה 6 לעיל: האם בקשת משה "הראיני נא את כבודך" היא בקשה אישית להתעלות נוספת בהכרת הקב"ה ולראיית כבודו, או בקשה ציבורית של מנהיג המבקש את חידוש הברית בין העם שהוא מנהיג ובין הקב"ה. זו אולי המחלוקת האמתית בין אבן עזרא וסיעתו המייצגים את הגישה המיסטית בכל פרשת נקרת הצור ובין רשב"ם וסיעתו (רמב"ן והמדרשים) המייצגים את הגישה הארצית-אנושית. אי ההיענות לתחונני משה בפרשת ואתחנן, נראית כמחזקת את הגישה הארצית-אנושית. סוד נקרת הצור היא מידת הרחמים והתחנונים. ואין לנו אלא לחזור על מדרש תנחומא בשלח סימן כב שהבאנו בתחילת הדף על רושם רגלי אדם: "הנני עומד לפניך שם על הצור, אמר ליה הקב"ה: כל מקום שאתה מוצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך". אבל אם אמנם בקשת משה "הראיני נא את כבודך" באה מהדאגה לרושם רגלי האדם - לעם ולא להתעלותו האישית, אזי כאן יש חשבון נוסף של "דור דור ומנהיגיו". "הגיע ארכי של היושע" ואין שבחך משה להיכנס לארץ בלי הדור שהוצאת ממצרים (וכאן בעגל הרבית להתחנן עליהם ונענית). למנהיגים אין מתנת חינם.

²² כך משה בשירת האזינו ודוד עונה לו כהד בשירת דוד בשמואל ב פרק כב: "אֱלֹהֵי צוּרֵי אַחֶסָה בּוֹ מִגְּנֵי וְקָרְן יִשְׁעֵי מִשְׁגְּבֵי וּמְנוֹסֵי מִשְׁעֵי מִחֶמְסַת תְּשַׁעֲנִי", "כִּי מִי אֶל מִבְּלַעֲדֵי ה' וּמִי צוּר מִבְּלַעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ", "חִי ה' וּבְרוּךְ צוּרֵי וְיָרֵם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעֵי". משה ודוד שבחרו את לשון התחינה מעל כל תשע לשונות התפילה האחרות, הם שהוסיפו את הכינוי "צור" לקב"ה (ומשם התגלגל לעולם התפילה

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא ד – אליהו בעקבות משה

ואת מוצא שמשא ואליהו שוין זה לזה בכל דבר. משה נביא אליהו נביא. משה נקרא "איש האלהים" (דברים לג א) ואליהו נקרא "איש האלהים" (מלכים א יז יח) ... משה נטמן במערה: "ושמתיך בנקרת הצור" ואליהו נטמן במערה ולן שם כדכתיב: "ויבוא אל המערה וילן שם".²³ במשה: "ויבוא אל הר האלהים" (שמות ג א) ובאליהו: "ויבוא אל הר האלהים" (מלכים א יט ח).²⁴

שבת שלום

מחלקי המים (ומתפכחי מין)

מים אחרונים: סוף דבר, הכל נשמע בתמצית במדרש תנחומא בשלח סימן כב שהבאנו בתחילת הדף על רושם רגלי אדם: "הנני עומד לפניך שם על הצור, אמר ליה הקב"ה: כל מקום שאתה מוצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך". עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע.

הפיוט). האם גם זה הסוד שנגלה למשה כשנטמן בנקרת הצור והקב"ה סוכך עליו מפני זעף המלאכים, ששמו של הקב"ה הוא "צור"?

²³ ראה פירוש רש"י על הפסוק במלכים א יט ו: "אל המערה - היא נקרת צור שעמד בה משה (שמות לג כב)". בסוף דברינו נזכיר מי היא אותה "נקרת הצור". ראה גמרא פסחים נד ע"א: "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, אלו הן: באר, והמן, וקשת, כתב, ומכתב, והלוחות, וקברו של משה, ומערה שעמד בו משה ואליהו וכו'" (בשונה מהמשנה בפרקי אבות ה ו). ובמסכת מגילה יט ע"ב: "ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אלמלי נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית - לא היו יכולין לעמוד מפני האורה, שנאמר: כי לא יראני האדם וחי". ובסימכות לפרשת כי תשא לה ברוב שנים גם שבת החודש שם מצויה מערה פלאית אחרת, ראה דברינו [משל המערה והים](#) בפרשת החודש.

²⁴ כבר הרחבנו לדון בקשר בין אליהו למשה בדברינו [אליהו בהר חורב](#) בפרשת פנחס. אליהו מבקש כביכול להחזיר את גלגל ההיסטוריה לאחור. לחזור לא רק אל הר חורב בו נתנה התורה ונכרתה הברית עם עם ישראל, אלא גם אל נקרת הצור. לשחזר את מראה כבוד ה' שנגלה למשה, לחדש את הברית (או שמא להחזירה). "כי עזבו ברייתך בני ישראל" "ואנכי נותרתי נביא לה' לבדי". הקב"ה המתין לו שלש שעות, אך הוא בדבריו הראשונים הוא עומד: "קנוא קנאתי לה' אלהי צבאות" (שם שם יד). באותה שעה אמרה לו רוח הקודש לאליהו: "לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט ... תמשח לנביא תחתך" (שם שם טו-טז), ומה שבדעתך איני יכול לעשות". ראה מדרש זה בדברינו שם. כי מהו הסוד שלמד משה בנקרת הצור: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם".